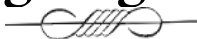

ORMAI ZOLTÁN

Az ókori görög testkultúra

Az ókori társadalmakban a szellemi kultúrával együtt fejlődött a testkultúra. Ez az ókori Kelet államaiban is a fejlődés magas fokára jutott, de a görögöknél éri el ókori kibontakozásának legmagasabb fokát. A testkultúra fejlődése mindenkor szorosan összefügg a társadalom fejlődésével és szerkezetével, a hatalmon lévők céljaival és szándékaival.

A testi nevelés érdekében emeltek szót a legnagyobb athéni gondolkodók, így Platón és Arisztotelész is, akik ezt a sokoldalú, harmonikusan fejlett ember kialakítása szempontjából hangoztatták. A görög polgár fizikailag erős és jellemét tekintve szilárd akart lenni. Ennek az eszménynek a jegyében érte el a fejlődés igen magas fokát a klasszikus görög testkultúra, amely azonban mindvégig az uralkodó kisebbség nevelésének része, kedvtelése maradt.

A görög sport kultikus gyökerei

Görög földön és más vidékeken is mindenhol, ahol a sportélet kialakult, a versenysport szorosan kötődött az emberek kultikus cselekedeteihez. A *halotti kultusz*, a *termékenységkultusz* és a *vadászmágia* keretein belül zajló szertartások a résztvevők aktív, fizikai megnyilvánulásait igényelték. Ezek hozták létre a vetélkedések azon formáit, amelyek azután a versenysportban összegződtek.

A *halotti kultusz* jelentőségét jól tükrözik azok a mondák, amelyek egy-egy görög versenyjáték kialakulását magyarázzák.

„Valamennyi régi versenyjátékot halottak emlékére rendezték. Az olümpiaiit Zeusznak Pelopsz halálára, a püthóit Apollónnak a sárkány halálára, melyet Püthóban megölt,

az iszthmoszit Poszeidónnak.” (Pindorasz)¹
Az iszthmoszi és a többi görög versenyjáték kialakulását magyarázó mítoszokon végigtekintve a halál és véres küzdelem motívumai tárulnak eléink. Hellász gyermekei korán felismerték, hogy a vetélkedési ösztön, a versengés iránti vágy legősibb megnyilatkozása maga a harc. Ha a háborúra vagy a küzdelemben elesettekre akartak emlékezni, akkor meg kellett találniuk a módját annak, hogy a más-kor öldöklésbe torkolló versenyszellemnek békésebb megnyilvánulási formát adjanak. Ez a gondolat szerepet játszott abban, hogy az egykori csaták hőseire Kr. e. 8–5. sz. közötti időszakban, egyre gyakrabban emlékeztek vissza különböző sportversenyekkel.

„Az állam még a halottak irányában sem szűnik meg soha tiszteletet tanúsítani, évenként az állam végzi közösen azokat a hagyományos szertartásokat, amelyek mind-egyiknek egyénileg kijárnak, ezen felül sport-, lovas és mindenféle múzsai versenyt rendez.” (Platón)²

Ezek a gyökerek az *engesztelő halotti kultuszhoz* nyúltak vissza. A természetfeletti tényezők befolyásolásának módja pedig a rituális cselekvés. Az ókori népek is kidolgozták a maguk szertartásait a halálban megmutatkozó isteni harag kiengesztelésére. E szertartások középpontjában eredetileg az emberáldozat állt, amely során egy közösség

szabad akaratából kiontott vérrel igyekezett enyhíteni a halállal sújtó isteni harag vér-szomján. A kései történeti példák sokasága ellenére megállapítható, hogy a Kr. e. 2. évezredtől kezdve egyre általánosabbá vált a halotti kultusz bizonyos mértékű humanizálódása. Így terjedt el, hogy emberek helyett állatokat áldoztak fel és a rituális gyilkosságok helyett bevezették a szertartásba a harc, a küzdelem során alkalmazott mozgások ölési szándék nélküli előadását.

A halottról való megemlékezés a fizikai vetélkedés által, melyből később a sportesemények alakultak ki, még egy gondolati alapon nyugodott. A kollektív cél az volt, hogy demonstrálják a közösség életerejét, amely nem roppant meg egyik tagjának halála miatt. Hangsúlyozzák, hogy a súlyos veszteség ellenére megőrizték életkedvüket és fizikai képességeiket.

Ugyancsak fontos szerepet játszott a versenysport kialakulásában a *termékenység-kultusz*. Az emberek elképzeléseiben gyakran felmerült az az eszme, hogy az évszakok váltakozása az istenek világában végbemenő kozmikus küzdelem eredményeit tükrözi. (Pl. Zeusz és Kronosz harca azt a természeti jelenséget testesíti meg, amikor a forró nyarat felváltja az enyhet adó ősz.) Gyanítható, hogy a korai időszakban a termékenység kultuszának jegyében lefolyt rituális küzdelmek éppúgy emberéleteket követeltek, mint a halotti kultusz félelmetes szertartásai, és a fegyveres harcot csak később váltotta fel a harctéri mozdulatokat imitáló sportverseny. Ennek kialakulásában fontos szerepet játszott még az eddigieknél lényegesebben korábbi, és a történeti korokban már kevésbé ható jelenség, a *vadászmágia* is.

A görög sportesemények általános jellemzői

Az archaikus korban bizonyos vallási intézményeknek igen fontos szerep jutott a számtalan apró, szuverén polisra tagolt görögség összetartozásának a tudatosításában (az amphiktyoniák csak regionális keretekben fogták össze a nagyobb territoriumok népeit és polisait). Ez a közös ünnepegekben nyilvánult meg. Az ünnepek legfontosabb jellemzője a *fegyvernynyugvás* volt. Döntő szerepet játszott az egész görögség nemzeti összetartozása tudatának a fenntartásában az, hogy ezek az események *pánhellén* jellegűek voltak. Ez a pánhellén egyetemesség látszik az archaikus korban fokozatosan kibontakozó újdonságnak, mert maga az atlétikai verseny a homéroszi korban sem ismeretlen. Az egyetemesség bizonyítéka az olympiai győztesek listája, melyet az élisi *Hippias* gyűjtött össze a Kr. e. 5. század végén, s amely Kr. e. 776-ban indult. A későbbiekben ehhez a listához viszonyították a görög időszámítást, először *Timaios* alkalmazta történeti munkájában a Kr. e. 4–3. században.

Következőekben a fontosabb görög sportversenyeket soroljuk fel: Olympiai játékok Zeusz ligetében négyévente; Delphoi Apollón-jóshelynél négyévente; A korinthusi Isthmoson kétévente; Nemea-patak völgyében kétévente. A győztesekről költők zengtek dalokat, szobrot állítottak nekik, polisuk rendszerint megkülönböztetett tisztelettel övezte őket.

Az olympiai játékok

A görög versenyjátékok közül nemcsak fényben és pompában, hanem a versenyzők számát és fennállásuk időtartamát tekintve is kitűntek az olympiai versenyek, melyet az Élisz tartományban fekvő *Olympiában* Zeusz tiszteletére rendeztek. Politikai és kulturális

jelentőségük egyaránt számottevő volt. Több, mint ezer éves történetük felöleli a görög történelem szinte valamennyi korszakát.

Az olympiai egyenlőség eszméje csak szabad emberekre vonatkozott. Csak „szabad születésű és feddhetetlen jellemű” ifjak versenyezhettek. Az istenbéke nélkül nem lehetett megrendezni a játékokat. Ezt támasztja alá az olympiai békeszerződés, melyben ez áll: „Az Olympia szent hely. Istentagadónak bélyegzik, aki arra vetemedik, hogy fegyveresen e szent helyre lépjen” Maga az Olympos a tökéletes görög harmonia megtestesítője. Minden tulajdonság a legnagyobb egyensúlyban található meg itt. Egyetlen erő sem kerülhetett túlsúlyba, hogy fel ne boruljon ebben az arisztokratikusan tökéletesre megalkotott világban a harmonia.

Kezdetben a játékok csak egyetlen versenyszámból, a futásból álltak, később természetesen jelentősen kibővültek. Nők még nézői sem lehettek a versenyeknek. Az olympiai szabályok kimondták, hogy a közeli hegyről taszítják le azokat az asszonyokat, akik a tilalom ellenére is eljönnek a versenyekre. A nők számára külön versenyeket, ún. *Héra-játékokat* rendeztek négyévenként Olympiában. Ezek főképp vallási jellegű találkozások voltak, s a verseny mindössze egy futószámból állt.

Az olympiai versenyek vallási alapjai

A verseny alapítását több monda is magyarázza, mindegyik halállal vagy harccal kapcsolatos. Az első monda szerint Olympiában *Zeusz* megmérkőzött kegyetlen atyjával, *Kronossal* a hataloméért. A kozmikus birkózóközdelem az ifjú istenség győzelmével ért véget. Így szerezte meg a világ feletti uralmat a *Zeusz* és testvérei által irányított harmadik istennemzedék. A természetfeletti közdelem hagyományával összhangban

nevezték el *Kronoszról* az olympiai szent körzettől északra emelkedő dombot.

Más mondában *Héraklész* legyőzte *Augeiasz* királyt, miután az uralkodó nem volt hajlandó kifizetni bérét az istállója kitakarításáért. (A messze földön rendetlenségéről nevezetes istállót *Héraklész* úgy tisztította ki, hogy átvezette rajta az olympiai szent völgyet körülvevő két folyót, az *Alpheioszt* és a *Kladeoszt*.) Ezután a győzelem emlékére, valamint az őt győzelemre segítő atyja, *Zeusz* tiszteletére megrendezte az első olympiai versenyt, s tőle származik az elnevezés is. Úgy szabta meg, hogy ötévenként szabják a versenyt, mert öten voltak testvérek.

A görög mitológia idekapcsolódó harmadik mondája szerint *Oinomaosz* éliszi királynak megígélték, hogy leendő veje fogja kioltani életét. Ezért a király leánya minden kérőjét arra kényszerítette, hogy kocsiverse nyen mérkőzzék meg vele. Először mindig előreengedte a kérő kocsiját, majd lándzsát döfött a szerencsétlen vőjelölt hátába. Tizenhárom kérő pusztult így el. Ekkor *Pelopsz* jelentkezett, *Zeusz* unokája, aki a király kocsihajtójának segítségével legyőzte és megölte a kegyetlen uralkodót. Mindezek után, visszaemlékezve arra, hogy *Éliszt* kocsiverse ny révén szerezte meg, *Zeusz* tiszteletére megalapította az olympiai versenyeket.

Negyedik magyarázat pedig így szól: a délceg *Apollón* győzedelmeskedett itt két alkalommal. Egyszer futásban győzte le *Hermészt*, máskor pedig birkózásban diadalmaskodott *Árészt* felett.

Mind a négy történet közvetlenül vagy közvetve *Zeuszhoz* kapcsolódik.

A felsorolt mítoszokból *Pelopsz*, valamint *Héraklész* históriája a halotti kultusz olympiai létezéséről árulkodik. Ezek az elbeszélések megemlékeznek az *Oinomaosz* sírjánál áldozatot bemutató *Pelopszról*, majd a *Pelopsz* nyughelyén ugyancsak áldozó *Héraklészről*. A három hérosz vagy istenség szerepeltetése a halotti kultusszal összefü-

gésben azt jelzi, hogy már az Oinomaoszt termékenységistenüknek valló prehellén helyi lakosok ápolták a halottak emlékét, majd ezt a kultikus gyakorlatot átvették a műkénei korban a Peloponnészoszra bevándorló akhájok. Az eddigiek ismeretében bátran állíthatjuk, hogy az olympiai versenyek vallási háttérében meghúzódott az általában Zeusz leszármazottaihoz kötődő *halotti kultusz*.

A *termékenységkultusz* kialakulásában pedig fontos szerepet játszottak a vidék természeti adottságai. A termékeny völgy élesen elült környezetétől ritka növényzeti gazdagságával, bujaságával. A Kr. e. 10. századtól kezdődően az olympiai termékenységkultusz Zeusz alá rendeződésének számos jelét fedezhetjük fel. Ezek közül a legfontosabb, hogy a termékenység isteni védnöksége itt a továbbiakban Zeusz nővére és felesége, Héra kizárólagos funkciójává vált. Héra temploma, a *Héraion* egyike volt az olympiai szent körzet legrégebbi építményeinek és az istennő felügyelete alatt rendezték meg a *Héraia* néven meghirdetett női sportversenyeket, persze az olympiai játékoktól eltérő időpontban.

Olympia a fent említett halotti és termékenységkultusz alapján válhatott nagy vonzerejű sportközponttá. Az itt megrendezett versenyek népszerűségének titka abban rejlett, hogy a vallási élet tartozékai voltak a kultuszokon túlmenően is. A görög polgár általános kötelezettségeihez tartozott, hogy elzarándokoljon a főisten, Zeusz leghíresebb kultuszhelyéhez, és ott aktívan részt vegyen a rítusban. Az ógörög vallás jellemzője, ami az embernek isteneihez való viszonyulását illeti, az volt, hogy az isteneket félni kellett, de szeretni nem lehetett őket. A hívő ezért az erősebbnek, a hatalmasabbnak kijáró tisztelettel és félelemmel közeledett istenei felé. Az

ilyen vallásosságot a közösség érdekében az egyén számára kötelező szigorú aggályosság jellemezte. A szertartásokon való részvétel alkotóeleme volt a polgári kötelezettségeknek. Az egész görögség vallási-politikai kötelezettségének az érzete összegződött az olympiai Zeusz-kultuszban.

A görög ember számára a kultusz alapvetően nem érzelmi, hanem politikai, gazdasági igényt elégített ki, állampolgári kötelesség volt. Ez a jelenség, a kultusz közösség- és államfenntartó erejébe vetett hit növelte igazán jelentőssé az olympiai Zeusz tiszteletét, s tette a sportversenyeken való részvételt a görög polgárlét jelképévé.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ÁKOS KÁROLY (szerk.): *A Kultúra Világa V.* Az egészség, lélektan-nevelés, sport és testkultúra. Budapest, 1964, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- KERTÉSZ ISTVÁN: *Az ókori olümpiai játékok története.* Budapest, 1996, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- T. HORVÁTH ÁGNES: *Az ókori Mediterraneum térségének vallásai és mítoszai.* Szeged, 1999 JGYTF
- HEGYI-KERTÉSZ – NÉMETH-SARKADY: *Görög történelem a kezdetektől Kr. e. 30-ig.* Budapest, 1999, Osiris.
- SZÁDECZKY-KARDOSS SAMU: *Az ókor története III.* Görög történelem. Budapest, 1999, Nemzeti Tankönyvkiadó.

JEGYZETEK

¹ Pindoraszról idéz Kertész: i. m. 48.

² Platónról idézi Kertész: i. m. 49.